

Lappalainen on ottanut tehtäväkseen suururakan, ja työ on hyvin laaja sekä sivumäärältään että asiasisällöltään. Tarkasteltavat kielen ilmiöt edellyttävät monenlaisten kielenainesten analysointikykyä, kun edetään äänne- ja muotopiirteistä aina erilaisten kielellisten toimintojen rakentamiskeinoihin. Työ on äärettömän perusteellinen; kaikki ratkaisut perustellaan tarkoin aiempaan tutkimukseen nojaten, analyysit ovat tarkkoja ja kaikki mahdollisuudet huomioon ottavia. Tutkimus on myös todiste tekijänsä lukeneisuudesta ja osoittaa, että tekijä hallitsee paitsi kielitieteen yleisiä teorioita ja lähestymistapoja myös fennististä traditiota laajasti oman aluensa ulkopuolelta. Perusteellisuus on toisaalta välistä pieni haikka. Paikoin nimittäin fokus on vaarassa kadota

jonkin yksittäisen ongelman selvittelyyn alle.

Lappalaisen väitöskirja on massiivinen teos. Suomalaisen variaation tutkimuksen tiellä historiallisesta dialektologiasta kohti variaation vuorovaikutuksellisia funktioita se on paitsi virstanpylväs myös uuden tien viitta, vankasti dokumentoitu ohjelmanjulistuskin, joka tulee varmasti suuntaamaan ja inspiroimaan tulevaa tutkimusta. Suomalainen puhutun kielen tutkimus on reilussa sadassa vuodessa kulkenut pitkän matkan äännelaeista vuorovaikutuksen resurssien tarkasteluun. ■

HARRI MANTILA

MARJA-LEENA SORJONEN

Sähköposti: harri.mantila@oulu.fi

marja-leena.sorjonen@kotus.fi

EVÄSPAKETTI TUTKIJANURAANSA UURTAVALLE SOSIOLINGVISTILLE

Barbara Johnstone *Qualitative methods in sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press 2000. 164 s. ISBN 0-19-513397-8.

Yksi nykyisen suomalaisen sosiolingvistiikan keskeisistä metodologisista kysymyksistä piilee kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimusotteen suhteessa. Metodivalinta ei toki näydy mustavalkoisena joko–tai-kysymyksenä vaan pikemminkin janana, jonka toisessa päässä on määrällinen ja toisessa laadullinen menetelytapa — ja niiden välissä lukuisia erilaisia yhdistämisen mahdollisuuksia.

Vaikka sosiolingvistiikan nykykehitys kulkee kvalitatiivisempaan suuntaan, tutkimustradition alku on ollut vankan kvantitatiivisesti painottunut. Kvantitatiivinen so-

siolingvistiikka lieneekin pidemmän historiansa ja vakiintuneisuutensa ansiosta jatkumon päistä tutumpi ja siten helpommin määriteltävissä oleva sosiolingvistiikan suuntaus, jota on totuttu nimittämään laborilaiseksi traditioksi. Millaista sitten oikeastaan on laadullinen sosiolingvistinen tutkimus?

Barbara Johnstonen teos *Qualitative methods in sociolinguistics* (2000) lupaa jo pelkän nimensä perusteella paljon metodologisten kysymysten kanssa painiskelevalle — kvalitatiivista tutkimusta nimenomaan sosiolingvistiikan kannalta käsittelevää

▷

yleisteosta ei ole tätä ennen ollut saatavilla¹. Kirja on ensisijaisesti suunnattu perus- ja jatkokutkinto-opiskelijoille, mutta se sopii tekijän mukaan muillekin alasta kiinnostuneille.

Johnstone nostaa johdannossa esiin neljä teoksensa keskeistä teemaa: tutkimuskäytännön laatimisen, kenttätömenetelmät, aineiston analysoinnin ja tulosten raportoinnin. Hän lupaa käsitellä kutakin aihetta niin teorian kuin käytännön toteutuksenkin kannalta. Kirja ei kuitenkaan jakaudu teemoittain selvästi neljään osioon, vaan lukuja on kaikkiaan yhdeksän, ja mainittuja aiheita käsitellään niissä eri näkökulmista. Luonnehdin seuraavaksi teoksen sisältöä luku luvulta.

Johdanto alkaa oppikirjalle luonteenomaiseen tyyliin perusasioista, sen kuvailusta, mitä sosiolingvistit tekevät ja mitä sosiolingvistinen tutkimus yleensäkin on. Johnstone myös perustelee, miksi laadullinen tutkimus on yhä enemmän tarpeen sosiolingvistiikan muuttuvassa kentässä. Tämän jälkeen hän kääntää katseen hetkeksi historiaan. Toisessa luvussa Johnstone nimittäin luo katsauksen sosiolingvistiikan lähtökohtiin. Hän tarkastelee pääpiirteisään kolmen sellaisen paradigman metodologiaa, jotka ovat sosiolingvistiikkaa varhaisempia ja jotka ovat osaltaan vaikuttaneet sen syntyyn. Näitä paradigmoja ovat dialektologia, strukturalistinen kielitiede ja historiallis-vertaileva kielitiede. Katsauksen avulla Johnstone johdattaa lukijan niiden kysymysten ääreen, jotka sosiolingvisti kohtaa jo heti tutkimuksensa alkumetreillä. Näitä kysymyksiä pohditaan tarkemmin kolmannessa luvussa.

Ennen tutkimuksen aloittamista on tärkeää tietää, mitä tutkimus ylipäätään on ja

mitä esimerkiksi sana empiirinen tarkoittaa. Entä miten tuopin ääressä heitetyt havainnot maailmasta muuttuvat tutkimuskysymyksiksi? Vastatakseen asettamiinsa kysymyksiin sosiolingvistin on paitsi tutustuttava siihen, mitä muut ovat aiheesta sanoneet, myös useimmiten kerättävä oma tutkimusaineisto. Johnstone painottaa, että onnistunut tutkimusprojekti edellyttää ennen kaikkea hyvää suunnittelua ja systemaattista toteutusta. Luotettavaa kvalitatiivista sosiolingvististä tutkimusta ei synny mielivaltaisesti kerätystä aineistosta summittaisesti tehtyjen huomioiden pohjalta. Esimerkkeinä hyvää suunnittelusta ja toteutuksesta Johnstone esittelee lukijalle kolme erilaista tutkimusta. Ensimmäinen niistä käsittelee monikielisyyttä ja monikulttuurisuutta, toinen on tapaustutkimus alzheimer-potilaan kommunikaatiosta ja kolmas selvittää sukupuolen heijastumista kielenkäyttöön.

Neljännessä luvussa Johnstone käsittelee sosiolingvistisen tutkimuksen tekoon ja raportointiin liittyviä eettisiä ja lainopillisia kysymyksiä. Nykyään on selvää, ettei salanauhoituksiin pidä ryhtyä, vaan tutkimukseen osallistuvilta henkilöiltä on saatava nauhoituslupa. Tutkijan onkin tapauskohtaisesti mietittävä, miten lupa tutkimukseen on parasta hankkia; vaihtoehtoja on lukuisia jälkikäteen esitetystä suullisesta pyynnöstä yksityiskohtaiseen kirjalliseen lomakkeeseen. Johnstone huomauttaa, että informantti saattaa joskus unohtaa olevansa tutkimuksen kohteena ja paljastaa arkaluonteisia asioita, joita ei lopulta kuitenkaan haluaisi raportoitavan. Onkin syytä muistaa, että vaikka lupa olisi kysytty asianmukaisesti, vastuu yksilönsuojasta on edelleen tutkijalla.

Myös tutkimustuloksia on Johnstonen

¹ Kvalitatiivisesta tutkimuksesta yleensä esim. Alasuutari 1999, Eskola ja Suoranta 1998 ja Mäkelä (toim.) 1990.

mukaan aina arvioitava eettisessä valossa. Vaikka tutkimus raportoidaan tiedeyhteisölle, tuloksilla on vaikutusta myös ihmisiin tai yhteisöihin, joista ne on tehty. Pahimmassa tapauksessa tutkija saattaa raportoinnilaan vahvistaa negatiivisia stereotyyppioita ja näin jopa edistää syrjintää. Johnstone kiinnittää lukijan huomion myös tutkimusaiheen valinnan tärkeyteen. Jo päätös siitä, mitä tutkitaan ja mitä toisaalta jätetään tutkimatta, on eräänlainen eettinen valinta. Näiden pohdintojen lisäksi Johnstone sivuaa neljännessä luvussa muun muassa tutkimusavustajien oikeuksia sekä tekijänoikeuksia, jotka erityisesti kirjoitettuja tekstejä tutkivien sosiolingvistien on otettava huomioon.

Tutkimuksen todistusvoimaan Johnstone paneutuu viidennessä luvussa. Hänen mukaansa kvalitatiivista tutkimusta tekevä sosiolingvisti joutuu usein toteamaan, että totuus on suhteellista ja että tutkimustuloksia on vaikea todistaa absoluuttisen oikeiksi. Laadullinen tutkimusote ei silti tarkoita, että tulosten yleistettävyydestä olisi luovuttava; se vain on tehtävä eri tavalla kuin tilastoja käsiteltäessä. Sosiolingvistisen tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä kielen ja yhteiskunnan välisestä suhteesta. Tämä onnistuu myös laadullisen tutkimuksen keinoin.

Johnstone esittelee laadullisen tutkimuksen keinoja kvantitatiivisesta traditiosta tuttuun käsitteiden kautta ja niihin verraten. Valinta on mielestäni onnistunut, sillä myös yksittäiset tutkijat joutuvat perustelemaan ratkaisujaan samalla tavoin toisiin menetelmiin peilaten. Johnstone kiinnittää paljon huomiota paitsi termien oikeaan käyttöön myös asioiden relevanttiin esitystapaan. Hän toteaa lakonisesti, kuinka turhauttavaa on lukea tutkimusta, jossa nauhurin merkki kyllä raportoidaan tarkasti, mutta sanallakaan ei mainita sillä kerätyn aineiston valintaperusteita.

On selvää, että jonkin tuntuminen joltakin ei vielä riitä tutkimustulokseksi. Tutkijan on osattava selittää, mistä ja miten tuo tunne tulee. Kuudennessa luvussa Johnstone käsittelee intuitiota (vaistonvaraista näkemystä) ja introspektiota (itsehavainnointia) osana laadullista sosiolingvistista tutkimusta. Esimerkkinä näiden käytöstä hän esittelee Robin Lakoffin (1975) tutkimuksen *Language and woman's place*. Lakoffin tutkimusta ja sen saamaa kritiikkiä analysoimalla hän osoittaa lukijalle intuition ja introspektion hyviä ja huonoja puolia.

Johnstone myös esittelee, millä kahdella tavalla intuition käsitteen voi sosiolingvistiikan näkökulmasta ymmärtää. Yhtäältä sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi Chomskyn kirjoituksista tuttua introspektion perustuvaa käsitystä omasta kielellisestä kompetenssista. Näin kuvatus intuition Johnstone näkee hyvänä (joskaan ei riittävänä) ensiaskeleena, joka voi johdattaa tutkijan oikeille jäljille. Toisaalta intuitiolla voidaan tarkoittaa mentaalista prosessointia, jonka ansiosta palaset lokahtavat kohdalleen ja tutkija löytää jotakin olennaista aineistostaan. Tämänkaltaista intuitiota Johnstone kuvaa paitsi ihmiselle luonnolliseksi myös tutkimuksen kannalta välttämättömäksi, sillä se mahdollistaa muun muassa hypoteesien tekemisen.

Seitsemännessä luvussa Johnstone esittelee etnografista tutkimusotetta ja etnografiseen tutkimustraditioon kiinteästi liittyvää osallistuvan havainnoinnin menetelmää. Hän tarjoaa lukijalle taustatietojen lisäksi ohjeita, jotka on tarkoitettu helpottamaan tutkimuksen suunnittelua ja sen toteuttamista. Ohjeet vaikuttavatkin hyödyllisiltä — ja ovat lisäksi mukavan konkreettista luettavaa. Johnstone esimerkiksi korostaa tutkijan merkitystä osallistujana, joka omalla toiminnallaan ja valinnoillaan voi vaikuttaa toisten käyttäytymiseen.

▷

Johnstone myös muistuttaa tutkimuksen sudenkuopista, muun muassa ryhmäjakojen ongelmallisuudesta. Tutkijan määrittelemän puheyhteisön jäsenet eivät välttämättä itse katso muodostavansa yhteisöä. Samoin tutkijan vetämä murreraja ei välttämättä ole sen eri puolilla asuville ihmisille merkityksellinen. Osallistuva havainnointi vähentää virhearviointien mahdollisuutta ryhmittelyissä, mutta ei poista sitä kokonaan. Johnstone vetoaakin avoimuuteen tutkijoiden välillä: asiaa hieman eri näkökulmasta katsova kollega saattaa kiinnittää huomiota sellaiseen ongelmakohtaan, jota itse ei olisi tullut huomanneeksi.

Toiseksi viimeinen luku käsittelee diskurssianalyysia (*discourse analysis*), jolla Johnstone viittaa väljästi puhuttujen diskurssien tutkimukseen (vrt. keskusteluanalyysi). Monet hänen tässä esiin nostamistaan kysymyksistä ovat yhteisiä muiden kielitieteen alojen kanssa. Johnstone kuvaa diskurssianalyysin erottuvan omaksi suuntaukseksi lähinnä niiden keinojen perusteella, joilla esimerkiksi sosiaalisia merkityksiä ja kielen muutosta koskeviin kysymyksiin pyritään saamaan vastauksia. Diskurssianalyysin metodologian hyödyntämistä — siis kielellisen toiminnan tutkimista nimenomaan aidoissa diskursseissa — hän pitää erityisesti variationistiselle sosiolingvistiikalle hedelmällisenä. Luvun keskiössä on nauhoitusten teko ja litterointi. Näihin Johnstone antaa varsin konkreettisia ohjeita alkaen laitteiden etukäteistestauksen tärkeydestä ja litteraatorivien numeroinnin käytännöllisyydestä.

Keskeisen aseman aineiston keruutapojen esittelyssä saa Johnstonen kirjassa siis keskustelujen nauhoittaminen. Tekijä kuitenkin muistuttaa, että myös esimerkiksi tv- tai radio-ohjelmia tallentamalla voi kerätä tutkimusaineistoa. Litteroinnin lähtökohdaksi hän asettaa sen pohtimisen, millaiseen tutkimukseen litteraatiota on tarkoitus käyt-

tää, sillä tavan ja tarkkuuden valinta riippuu paljolti tutkimuskysymyksistä. Kirjoitukseksi muutettu puhe on Johnstonen mukaan aina valmiiksi suodatettua. Tutkijan ei kuitenkaan sovi unohtaa, että puhutussa aineistossa on paljon sellaista, jota ei litteraatiossa ole mahdollista tuoda näkyviin. Nauhoitettu puhe ja sen kirjainnettu versio ei tietenkään ole ainoa mahdollinen aineistotyyppi. Luvun lopussa Johnstone käsittelee kirjallisten tekstien käyttöä sosiolingvistisessä tutkimuksessa.

Viimeisessä luvussa Johnstone antaa lukijalle ohjeita erilaisten tieteellisten tekstien kirjoittamiseen. Keskiössä on artikkelin kirjoittaminen, johon hän paneutuu kohta kohdalta abstraktista alkaen. Ohjeet eivät kaikilta osin vastaa suomalaisen kielitieteen konventionaalistuneita normeja, mutta niistä toki saa hyviä vinkkejä varsinkin, jos suunnittelee kansainvälistä julkaisua.

Qualitative methods in sociolinguistics on nopealukuinen ja selvästi oppikirjaksi suunniteltu teos sikälikin, että yhden luvun voi helposti ajatella vastaavan yhtä luentoa — varsinkin kun jokaisen luvun lopussa on yhteenveto, lista keskustelukysymyksistä ja kotitehtävistä sekä (yhtä poikkeusta lukuun ottamatta) vielä kulloiseenkin aiheeseen liittyviä kirjallisuusvinkkejä. Johnstone mainitseekin suunnitelleensa kirjan niin, että sitä voisi käyttää opetuksen tukena. Itse tekstissä viittaukset ovat kohdallaan ja aidot esimerkit havainnollistavat käsiteltäviä teemoja. Lisäksi termien selityksiä ja ohjeistoja on laatikoitu, mikä helpottaa tekstiin palaamista myös myöhemmin.

Oppikirjalle ominaiseen tapaan teos pysyttelee perustasolla eikä edellytä lukijaltaan juurikaan sosiolingvistiikan tuntemusta. Alaan vihkiytymätöntä lukijaa ajatellen erityisen ansiokkaita ovat Johnstonen ytimekkäät termien määrittelyt ja johdonmukaiset taustoitukset käsiteltäviin aihepiireihin. Vaikka teoksen näkökulma on ang-

loamerikkalainen, voisi sitä hyvinkin suositella yliopistojemme sosiolingvistiikan peruskurssien lukemistoksi. Alaan enemmän perehtyneelle *Qualitative methods in sociolinguistics* ei tarjoa juurikaan uutta, mutta käsittelee kyllä tärkeitä kysymyksiä, joihin varttuneempikin tutkija joutuu aina uudelleen palaamaan.

Vielä kirjan lukemisen jälkeenkään laadullisen sosiolingvistisen tutkimuksen määrittely ei tunnu yksiselitteiseltä. Johnstone kyllä käsittelee aihetta, mutta hän käsittelee kovin paljon muutakin sosiolingvistiikkaan liittyvää — ja moni hänen kvalitativista tutkimusta koskeva havaintonsa pätee myös kvantitatiivisen tutkimuksen tekoon. Teos täyttää paikkansa johdatuksena kvalitatiiviseen sosiolingvistiikkaan, mutta selvää tilausta olisi jatko-osalle, jossa aiheeseen pureuduttaisiin syvällisemmin.

Johnstonen teos osoittaa mielestäni, ettei kvalitatiivisuuden lisääminen välttämättä merkitse kvantitatiivisuuden syrjäyttämistä ja päinvastoin. Molemmat ovat ainakin jossain määrin olleet aina mukana sosiolingvistisessä tutkimuksessa, eikä toista voi oikeastaan olla ilman toista: laadullinen

analyysi pohjautuu ilman muuta myös havaintoihin jonkin ilmiön tavallisuudesta tai harvinaisuudesta, ja määrällinen analyysi pyrkii toki vastaamaan siihenkin, poikkeako jokin ilmiö toisesta paljon vai vain vähän. Pikemmin kuin jommankumman metodiikan valitsemisesta kyse on siitä, miten valonheittimen haluaa suunnata. Hyödyllisintä lienee kääntää suuntaa aina välillä tai jopa käyttää useita valonheittäjiä. ■

LIISA MUSTANOJA

Sähköposti: liisa.mustanoja@uta.fi

LÄHTEET

ALASUUTARI, PERTTI 1999: *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

ESKOLA, JARI – SUORANTA, JUHA 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

LAKOFF, ROBIN 1975: *Language and woman's place*. New York: Harper & Row.

MÄKELÄ, KLAUS (toim.) 1990: *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus.

UUDISTETTU LAITOS VARIAATIONTUTKIMUKSEN METODEISTA

Lesley Milroy ja Matthew Gordon *Sociolinguistics: Method and interpretation*. Oxford: Blackwell Publishing 2003. 261 s. ISBN 0-631-22225-1.

Jokainen kielentutkija tietää, että varsinkin keskeisiin klassikkoihin on hyvä aika ajoin palata uudestaan. Tämä pätee myös Lesley Milroyn *Observing and analyzing natural language* -teokseen (1987),

jota voi hyvällä syyllä pitää variaationtutkimuksen keskeisenä metodikirjana. Entistä suurempi syy tähän palaamiseen on nyt, kun Milroy ja Gordon ovat yhdessä työstit neet kirjasta uuden version *Sociolinguis-*

▷